

1·2

31 / 1986

***Slovenský
národopis***

Na Slovensku poznáme mnohé kultúrne a umelecké prejavy, ktorých existenciu a vývin počas mnohých stáročí charakterizuje spoločný, základný tvorivý princíp — princíp tradície. Možno však medzi nimi nájsť i také, ktoré názornejšie ako iné dokladajú uvedený princíp stabilitou určitých prvkov tradície, vytvárajúc tým ich znakovosť v oblasti výtvarnej kultúry ľudu, ale i národnej výtvarnej tvorby vôbec. Medzi takéto patria napr. niektoré segmenty tradičných ornamentálnych motívov, ako aj niektoré základné segmenty tradície kultúry odievania. Tieto dva okruhy tradícií sú i pre dnešok vnímateľné a použiteľné; v rôznych tvarových a funkčných variantoch dotvárajú charakter súčasného životného prostredia, kultúry a spôsobu života socialistickej spoločnosti v našej vlasti.

V poslednom tisícročí doklady o uvedených okruhoch tradícií kultúry a umenia možno na Slovensku sledovať pomerne kontinuálne zo storočia na storočie. Ich autentickosť overuje archeológia, historiografia, dejiny umenia i etnografia. Výber obrazových dokladov, ktorý prikladáme k nášmu bloku príspevkov o tradícii, nazvanému „Tradície — k otázkam teórie a praxe ich pôsobenia v socializme“, má za cieľ doplniť teoretické poznatky a poukázať na korene, kontinuitu i zmeny súvisiace s fungovaním jednotlivých ornamentálnych motívov a základu odevných stereotypov v konkrétnom časovom úseku a v konkrétnych, niekedy i odlišných kultúrnych a etnických spoločenstvách, ale najmä poukázať na ich udivujúcu tvorivú variatívnosť v ľudovej ornamentike a v ľudovom odevu na Slovensku od konca 18. do 1. pol. 20. stor.

Na obálke: 1. strana: Detail súseku, Drevo farbené hnedo, žltá a červeno. Haluzice, okr. Trenčín, koniec 19. stor. SNM Bratislava. Foto O. Šilingerová

4. strana: Detail súseku s vruborezovým dekorom poloblúkových roziet a solárnych motívov. Krná, okr. Lučenec, okolo pol. 19. stor. SNM Bratislava. Foto O. Šilingerová

Výber obrazových dokladov je z pripravovaných prác S. Kovačevičovej O vývine slovenskej ornamentálnej motiviky; Život a kultúra ľudu na Slovensku v ikonografických dokladoch (VIII.—XVIII. storočie). Texty k ilustráciám napísala S. Kovačevičová.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emilia Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Viera Urbancová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

**VEDA
VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA**

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

TRADÍCIE — K OTÁZKAM TEÓRIE A PRAXE ICH PÔSOBNENIA V SO- CIALIZME

Úvod (Božena Filová)	7
Cirbes, Vladimír: Úvod ku konfe- rencii	9
Filová, Božena: Tradícia a potreba jej teoretickej i praktickej interpre- tácie	13
Aruťunov, Sergej Alexandrovič: Vzťah tradície a inovácie a rotačný mechanizmus ich vzájomného pôsob- nia	33
Várossová, Elena: Tradícia ako ka- teória filozofie dejín a národa	40
Marcelli, Miroslav: Tradície a prob- lém kontinuity vývoja	46
Kamenec, Ivan: Vzťah historiogra- fie k historickým tradíciám	52
Horváth, Pavel: K niektorým otáz- kam historických tradícií na Sloven- sku	60
Malová, Darina: Miesto a funkcia politických tradícií v štruktúre poli- tickej kultúry	68
Čistov, Kirill Vasilievič: Tradícia vo svetle folkloristickej teórie	78
Frolec, Václav: Tradície o lidové kul- tuře a tradície lidové kultúry	84
Horváthová, Emília: Dynamika tradície v oblasti duchovnej kultúry	92
Leščák, Milan: Hodnotové a znakové aspekty skúmania etnokultúrnych tra- dícií	105
Mrlíán, Rudolf: Dramatické umenia vo svetle tradícií	115
Burlas, Ladislav: Naše hudobné de- dičstvo	123
Bakoš, Ján: Tradícia a umeleckohis- torické vedomie na Slovensku	128
Biathová, Katarína: Umelecká au- tenticita a úkaz opakovania v stre-	

dovekom výtvarnom umení	137
Kusý, Ivan: Tradícia a literárne de- dičstvo	149
Marčok, Viliam: Tradícia a kontinui- ta v socialistickom realizme	152
Kon, Igor Semionovič: Kontinuita kultúry a problémy etnografie detstva	163
Baláž, Ondrej: Funkcia tradícií vo výchove	178
Jakubíková, Kornélia: Funkcia tradície v obyčajach životného cyklu človeka	191
Botík, Ján: Sociálna migrácia ako či- niteľ fungovania tradícií ľudovej kul- túry	196
Danglová, Oľga: Vzťah tradície a módy	202
Kovačevičová, Soňa: Etnografic- ký atlas Slovenska ako prostriedok spoznávania tradícií spôsobu života a kultúry ľudu	218
Urbančová, Viera: K funkcii tra- dície v dejinách etnografie	227
Burlasová, Soňa: Kontinuita folk- lórnej tradície	233
Beneš, Bohuslav: Tradície a inovační procesy ve folklóru	240
Liba, Peter: K niektorým otázkam vý- vinu a pokroku v literárnej tradícii	249
Nogé, Július: Tradícia a literatúra pre deti	257
Kopál, Ján: Tradícia a vývin v tvor- be a recepcii literatúry pre deti a mlá- dež	262

MATERIÁLY

Žilák, Ján: Tradícia výroby drevené- ho riadu v Českom Brezove	269
---	------------

DISKUSIA

Habovštiak, Anton: Nárečové areá- ly a etnografia	278
Rípká, Ivor: O niektorých aspektoch vzťahu etnografie a lingvistickej kar- patológie	286

RECENZIE A REFERÁTY

Ivana Holzbachová, Člověk a dějiny (Václav Frolec)	292
K. Marešová, Uherské Hradiště — Sady (Vladimír Turčan)	295
J. Žudel, Stolice na Slovensku (Juraj Podobá)	296
Krupinské prísne právo (Juraj Podobá)	297
Bratislava Mateja Bela (Jarmila Paličková - Pátková)	298
J. Stoklasa, Společenský rozvoj a životní prostředí (Peter Slavkovský)	299
J. Musil a kol., Lidé a sídliště (Peter Salner)	300
L. Tomek, Čí ruku do ohně (Peter Salner)	301
Amazonky (Zora Vanovičová)	302
K. Biathová, Maliarske prejavy stredovekého Liptova (Jiří Langer)	304
M. Togner, Historický nábytok (Jarmila Paličková - Pátková)	305
Š. Holčík, Příbory (Adam Pranda)	306
Lubojsc, bože, lubojsc, jaka je presladka (Mikuláš Mušíňka)	308
Chvála vína (Ema Drábiková)	310
Pohádky, povídky a humorky ze Slezska (Viera Gašparíková)	311
L. Dancs — Z. Németh, Orié šuhaj... (Soňa Burlasová)	312
Kde na jabloních harmoniky rostou (Viera Gašparíková)	314
Narodna tvorčist ta etnografija 1983 (Mikuláš Nevrlý)	315
Létopis „Jahresschrift des Instituts für sorbische Volksforschung (František Kalesný)	317
Zeitschrift für Volkskunde (Peter Salner)	319
Číslo a myšlení (Peter Salner)	320
A. D. Švejcar — L. B. Nikolskij, Úvod do sociolingvistiky (Zuzana Beňušková)	321
Z. Ács, Nemzetiségek történelmi Magyarországon (Marta Sigmondová)	322
I. Balassa, Die Lohnernte in Ungarn bis 1945 (Peter Slavkovský)	323
H. Maeder — R. Kruker, Hirten und Herden (Ján Podolák)	324
E. Bödi, Egy magyarországi lengyel falu táplálkozása (Václav Frolec)	326
S. B. Roždestvenskaja, Russkaja narodnaja chudožestvennaja tradicija v sovremenom obščestve (Adam Pranda)	327
H. S. Maslova, Narodnaja odežda v vostočno-slavianskich tradicionnyh oby-	

čajach i obriadach XIX—načala XX v. (Mikuláš Mušíňka)	329
H. Böttner — G. Meissner, Bürgerhäuser in Europa (Peter Salner)	329
M. I. Steblin-Kamenskij, Mýtus a jeho svět (Hana Hlôšková)	330
Slovacki narodni kazki dľa mladšohô škiInohô viku (Mikuláš Mušíňka)	331
Tschechische Volksmärchen (Viera Gašparíková)	331
Krupa, A., Rozprávky ňaničky Žofky — Zofka není mesei (Jaromír Jech)	334
Ukrajinska narodna tvorčist (Mikuláš Mušíňka)	335
Dyťačij folklor (Mikuláš Mušíňka)	336
W. Scherf, Lexikon der Zaubermärchen (Jaromír Jech)	337
Derevjane čudo (Mikuláš Mušíňka)	339
Chodyly opryšky (Mikuláš Mušíňka)	340
H. Strobach, Deutsches Volkslied in Geschichte und Gegenwart (Soňa Burlasová)	342
L. Vargyas, Hungarian Ballads and the European Ballad (Oldřich Sirovátka)	343
I. Kriza, A legendaballadák (Juliana Kováčová)	345
J. Krzyżanowski, Szkice folklorystyczne III. (Zuzana Profantová)	347
Paremiologičeskij sbornik (Zuzana Profantová)	348
The Wisdom of Many (Zuzana Profantová)	350
S. Genčev, Narodna kultura i etnografija (Peter Slavkovský)	352

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

ТРАДИЦИИ — К ВОПРОСАМ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СОЦИАЛИЗМЕ	
Введение (Божена Филова)	7
Цирбес, Владимир: Введение к конференции	9
Филова, Божена: Традиция и потребность ее современной теоретической и практической интерпретации	13
Арутюнов, С. А.: Соотношение традиции и инновации и ротационный механизм их взаимодействия	33
Варошова, Елена: Традиция как категория философии истории и нации	40
Марцелли, Мирослав: Традиции и проблема преемственности развития	46
Каменец, Иван: Отношение этнографии к историческим традициям	52
Хорват, Павел: К вопросу об исторических традициях в Словакии	60

Малова, Дарина: Место и функция политических традиций в структуре политической культуры	68
Чистов, К. В.: Традиции в свете фольклористической теории	78
Фролец, Вацлав: Традиции о народной культуре и традиции народной культуры	84
Хорватова, Эмилия: Динамика традиции в области духовной культуры	92
Лешчак, Милан: Ценностные и знаковые аспекты изучения этнокультурных традиций	105
Мрлиан, Рурольф: Драматическое искусство в свете традиций	115
Бурлас, Ладислав: Наше музыкальное наследие	123
Бакош, Ян: Традиция и художественно-историческое сознание в Словакии	128
Биатова, Катарина: Художественная аутентичность и примеры повторения в средневековом изобразительном искусстве	137
Кусы, Иван: Традиция и литературное наследство	149
Марчок, Вилиам: Традиция и непрерывность социалистического реализма	152
Кон, И. С.: Преемственность культуры и проблемы этнографии детства	163
Балаж, Андрей: Функция традиций в воспитании	178
Якубикова, Корнелия: Функция традиций в обычаях жизненного цикла человека	191
Ботик, Ян: Социальная миграция как фактор функционирования традиций народной культуры	196
Данглова, Ольга: Отношение традиции и моды	202
Ковачевичова, Соня: Этнографический атлас Словакии как средство познания традиций быта и культуры народа	218
Урбанцова, Вера: К вопросу о функции в истории этнографии	227
Бурласова, Соня: Преемственность в фольклорной традиции	233
Бенеш, Богуслав: Традиции и процессы инновации в фольклоре	240
Лйба, Петер: К вопросу о развитии и прогрессе в литературной традиции	249
Ноге, Юлиус: Традиции и литература для детей	257
Копал, Ян: Традиции и развитие в литературе для детей и молодежи	262
МАТЕРИАЛЫ	
Жилак, Ян: Традиция поделки деревянной посуды в селе Чески Брезов	269

ДИСКУССИЯ

Хабовштяк, Антон: Территории диалектов и этнография	278
Рипка, Ивор: О некоторых аспектах соотношения между этнографией и лингвистической карпатологией	286

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

TRADITIONEN — ZU DEN FRAGEN DER THEORIE UND PRAXIS IHRER WIRKUNG IN SOZIALISMUS

Einleitung (Božena Filová)	7
Čirbes, Vladimír: Einleitung zur Konferenz	9
Filová, Božena: Die Tradition und die Notwendigkeit ihrer derzeitigen theoretischen und praktischen Interpretation	13
Arutjunov, S. A.: Die Beziehung zwischen Tradition und Innovation und der Rotationsmechanismus ihrer gegenseitigen Wirkung	33
Várossová, Elena: Die Tradition als Kategorie der Philosophie der Geschichte und der Nation	40
Marcelli, Miroslav: Die Traditionen und das Problem der Kontinuität der Entwicklung	46
Kamenec, Ivan: Die Beziehung der Historiographie zu den historischen Traditionen	52
Horváth, Pavel: Zu einigen Fragen der historischen Traditionen in der Slowakei	60
Malová, Darina: Der Platz und die Funktion der politischen Traditionen in der Struktur der politischen Kultur	68
Čistov, K. V.: Die Tradition im Lichte der folkloristischen Theorie	78
Frolec, Václav: Die Tradition über die Volkskultur und die Tradition der Volkskultur	84
Horváthová, Emília: Die Dynamik der Traditionen im Bereich der geistigen Kultur	92
Leščák, Milan: Die Werte- und Zeichenaspekte der Erforschung ethnokultureller Traditionen	105
Mrlían, Rudolf: Die dramatische Kunst im Licht der Tradition	115
Burlas, Ladislav: Unser musikalisches Erbe	123
Bakoš, Ján: Die Tradition und das kunsthistorische Bewusstsein in der Slowakei	128

Biathová, Katarína: Künstlerische Authentizität und Erscheinungen der Wiederholung in der bildenden Kunst des Mittelalters	137
Kusý, Ivan: Die Tradition und das literarische Erbe	149
Marčok, Viliam: Die Tradition und die Kontinuität des sozialistischen Realismus	152
Kon, I. S.: Die Kontinuität der Kultur und die Probleme der Ethnographie der Kindheit	163
Baláž, Ondrej: Die Funktion der Traditionen in der Erziehung	178
Jakubíková, Kornélia: Die Funktion der Tradition in den Bräuchen des menschlichen Lebenslaufes	191
Botík, Ján: Soziale Migrationen als Faktor des Fungierens der Traditionen der Volkskultur	196
Danglová, Oľga: Die Beziehung zwischen Tradition und Mode	202
Kovačevičová, Soňa: Der Ethnographische Atlas der Slowakei als Mittel zum Studium der Lebensweise und Kultur des Volkes	218
Urbanová, Viera: Zur Funktion der Tradition in der Geschichte der Ethnographie	227
Burlasová, Soňa: Die Kontinuität der Folkloretradition	233
Beneš, Bohuslav: Die Tradition und die Innovationsprozesse in der Folklore	240
Liba, Peter: Über einige Fragen der Entwicklung und des Fortschritts in der literarischen Tradition	249
Noge, Július: Die Tradition und die Kinderliteratur	257
Kopál, Ján: Die Tradition und Entwicklung in der Kreation und in der Rezeption der Kinder- und Jugendliteratur	262

MATERIALIEN

Žilák, Ján: Die Tradition der Erzeugung des Holzgeschirres in Český Brezov	269
--	-----

DISKUSSION

Habovštiak, Anton: Mundartliche Gebiete und die Ethnographie	278
Ripka, Ivor: Über Aspekte der Beziehung zwischen der Ethnographie und der linguistischen Karpatologie	286

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

TRADITIONS – TO THE QUESTIONS OF THEORY AND PRACTICE OF THEIR FUNCTIONING UNDER SOCIALISM

Introduction (Božena Filová)	7
Cirbes, Vladimír: Introduction of the conference	9
Filová, Božena: Tradition and a necessity of its theoretical and practical interpretation	13
Arufunov, Sergej Alexandrovič: The relation between tradition and innovation and the rotary mechanism of their mutual effect	33
Várossová, Elena: Tradition as a category of the philosophy of history and nation	40
Marcelli, Miroslav: Tradition and the problem of the development continuity	46
Kamenec, Ivan: The relation between historiography and the historical traditions	52
Horváth, Pavel: On some questions concerning the historical traditions in Slovakia	60
Malová, Darina: The place and function of political traditions in the structure of political culture	68
Čistov, Kirill Vasilievič: Tradition in the light of folkloristic theory	78
Frolec, Václav: Tradition on folk culture and the tradition of folk culture	84
Horváthová, Emília: The dynamics of tradition in the sphere of spiritual culture	92
Leščák, Milan: The value and character aspects concerning the investigation of ethnocultural traditions	105
Mrlían, Rudolf: Dramatic art in the light of traditions	115
Burlas, Ladislav: Our musical heritage	123
Bakoš, Ján: Tradition and the artistic and historical consciousness in Slovakia	128
Biathová, Katarína: Artistic authenticity and the phenomenon of repetition in the medieval creative art	137
Kusý, Ivan: Tradition and the literary heritage	149
Marčok, Viliam: Tradition and the continuity of socialistic realism	152

K o n, Igor Semionovič: Continuity of culture and the problems of the ethnography of childhood	163	Lib a, Peter: On some questions concerning the development and progress in literary tradition	249
B a l á ž, Ondrej: The function of traditions in upbringing	178	N o g e, Július: Tradition and the literature for children	257
J a k u b í k o v á, Kornélia: The function of tradition in the customs of man's life cycle	191	K o p á l, Ján: Tradition and the development in the creation and reception of the literature for children and young people	262
B o t í k, Ján: Social migrations as a factor of functioning the traditions of folk culture	196	VARIOUS MATERIAL	
D a n g l o v á, Olga: The relation between tradition and fashion	202	Ž i l á k, Ján: Tradition of the Making of Wooden Kitchen Utensils in Český Brezov	269
K o v a č e v i č o v á, Soňa: Ethnographical Atlas of Slovakia as a means of knowing the traditions concerning the way of life and culture of the folk	218	DISCUSSION	
U r b a n c o v á, Viera: To the function of tradition in the history of ethnography	227	H a b o v š t i a k, Anton: Dialectal Areas and Ethnography	278
B u r l a s o v á, Soňa: Continuity of folklore tradition	233	R í p k a, Ivor: On some Aspects of the Relation between Ethnography and Linguistic Carpathology	286
B e n e š, Bohuslav: Tradition and the innovation processes in folklore	240	BOOKREVIEWS AND REPORTS	

Štylizovaná holubica na plášti strieborného veľkomoravského gombíka, 9. storočie. Foto AÚ SAV

HODNOTOVÉ A ZNAKOVÉ ASPEKTY SKÚMANIA ETNOKULTÚRNYCH TRADÍCIÍ

MILAN LEŠČÁK

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Ak je našim cieľom prejsť od všeobecnej charakteristiky tradície ako kultúrohistorickej a sociálnopsychologickej kategórie k charakteristike tradície ako kategórie etnografickej, musíme určiť jej relevantné špecifické znaky. Dodnes vlastne všetky základné charakteristiky znakov tradície sú blízke charakteristikám kultúry ako celku. Tendencie stotožňovania kultúry a tradície pretrvávali a pretrvávajú dodnes. Tradícia sa v klasických definíciách kultúrnych antropológov alebo etnografov obyčajne stotožňuje s pojmom kultúra, pričom sa chápe ako spoločné kultúrne dedičstvo prevzaté z minulých etáp kultúry (Kroeber, E. B. Tylor, Kluckhohn).

Toto všeobecné konštatovanie je dopĺňované rôznymi spresneniami. Najčastejšie sa, pravdepodobne pod vplyvom prekladu termínu, uvažuje o tradícii z hľadiska jej mechanizmov odovzdávania a prijímania kultúry. V súčasnosti sa v etnografickej vede rozpracováva tento aspekt v masovej miere a otázka mechanizmov tradovania je nastoľovaná tak v sovietskej vede, ako i u nás.

Doterajšie pokusy o objasnenie etnografického pohľadu na „ľudové tradície“ zatiaľ viac zhrňujú ako upresňujú, sú viac diskusné ako syntetizujúce, viac všeobecné ako konkrétne etnografické.

(Podnetným sa mi zdá napr. vklad B. Januszkiewicza alebo J. Kramaříka.) Základným poznatkom o tradíciách je skutočnosť, že sú charakterizované ako „historické formy správania sa bez výnimky vo všetkých formách spoločenského života“ (Ju. V. Bromlej). V etnografickej definícii tradície je nevyhnutné rozpracovať viaceré spresnenia. Nie je však možné tieto spresnenia urobiť bez toho, aby sme nekonfrontovali etnokultúrne a iné príbuzné tradície, neurčili ich typy, konkrétne neurčili ich časovú viazanosť a obmedzenosť, a napokon ich hierarchiu a funkčné zmeny.

Etnokultúrne tradície možno skúmať z rôznych aspektov. A. Szacki vo svojej knihe *Tradycja. Przegląd problematyki* zhrnul tri hlavné prístupy k skúmaniu tradície:

1. činnostný (komunikačný),
2. predmetový (hodnotový),
3. podmetový (hodnotenie a normotvornosť).

My sa sústredíme na otázku hodnôt, ktorá dominuje vo všetkých troch prístupoch, a čiastočne na problém semiotickej povahy etnokultúrnych tradícií.

E. Horváthová charakterizuje v súlade s mnohými ďalšími vedcami, že „tradícia je kvalitatívna kategória kultúrnych hodnôt koncentrovaných v kolektívnom vedomí ľudí, odkazova-

ných v čase“, pričom spresňuje, že ide len o „tú časť kolektívneho vedomia, ktorú nastupujúca generácia preberá od generácie predchádzajúcej“. Tento prístup spoľahlivo ukazuje, že samotné preberanie kultúrnych javov, ani spôsoby akými sa to deje, by nemali opodstatnenie, ak by sme nebrali do úvahy hodnoty, ktoré sa preberajú a determinanciu postojov, ktoré tento výber určujú. Takýto redukcionizmus nám zastreje vývinovú a kreatívnu podstatu tradície a to, čo tvorí jej základ, t. j. jej hodnotovo-orientačné a vývinovo-regulatívne princípy. Bez toho sa výskum tradícií ocitne v bludnom kruhu hľadania zákonitostí fungovania tradície ako „kultúrnej“, „historickej“ alebo „kolektívnej“ pamäti, ktorá je všadeprítomná ako súčasť kultúrneho vývinu. Jej konkrétna špecifikácia ako keby zostávala zahalená len tajomstvom určenia jej informačného kanálu. Ani „vyzdvihovanie tradície“ ako „dynamickej štruktúry s princípom samoregulácie“ alebo jej úloha vo „vyrovnávaní rozporov v štruktúre kultúry“ neprinášajú celkom uspokojivé výsledky pre pochopenie hodnotovej podstaty tradície, najmä v súvislosti s jej n o r m o t v o r n ý m p o s l a n í m.

J. K r a m a ř í k správne konštatuje: „Již na nejnižších stupních vývoje lidské společnosti se nepředává, netraduje to, co nazýváme kulturou... To, co se předává, je určitým výběrem jevů, jež se stávají průběhem doby hodnotami, ba normami lidské činnosti a jednání. Je tedy tradice určitým vědomým procesem, jehož úkolem není jen zajistit pouhou existenci společnosti, ale také její řád, její organizaci.“ Konkrétny zmysel nadobudnú úvahy o tradíciách, ich spoločenskom a kultúrnom význame, o ich možnosti ovplyvňovať a regulovať spoločenské vedomie len vtedy, ak pochopíme tradíciu ako súhrn odovzdávaných hodnôt a im zodpovedajúci systém noriem. Pričom v prípade fungovania

ludovej tradície platí v oveľa väčšej miere zotrvačnosť a relatívne pomalšie prekonávanie noriem oproti rozvíjajúcemu sa systému hodnôt. Preto je dodnes produktívna Stavenhagenova myšlienka, ktorú pretvoril A. Melicherčík, keď definoval tradíciu ako „vieru v správnosť vlastných postojov“.

Etnokultúrne tradície sú špecifickým prejavom spoločenských foriem života a organizovanosti kultúry. Preto je ich, podľa nášho názoru, potrebné skúmať z hľadiska týchto funkcií: normotvornej, regulatívnej, komunikatívnej. Netreba pritom zabúdať na vzájomnú väzbu v trojuholníku norma, hodnota, funkcia, na ktorú upozornil i Mukařovský, keď napísal, že norma je základom, z ktorého musí etnografický výskum vychádzať. Hodnotový aspekt tradícií sa nám prejavuje najmä v dvoch rovinách:

a) v rovine systému noriem a ustálených postojov, ktoré určujú hodnoty a funkcie tradovaných súborov, a dokonca i pravidlá ich tradovania,

b) v rovine spredmetnených objektívizovaných foriem kultúry (súhrn jednotlivých výtvorov, predmetov alebo javov) ako súčasť kultúrneho dedičstva.

Na lepšie odlíšenie takéhoto prístupu si treba uvedomiť skutočnosť, že akýkoľvek historický čas možno vnímať len cez prítomnosť, a že „každá tradícia obsahuje v každom momente nielen svoju minulosť, ale i zárodok budúcich stavov, isté možnosti ako narušiť dosiahnutú rovnováhu“. Smerom k minulému vývinu etnokultúrnej tradície je potrebné narábať s obmedzenosťou tzv. kolektívnej pamäti (mimočodom, tento termín nie je totožný s termínom spoločenské vedomie, ale platí pre súhrn všeobecne známych názorov, noriem, predstáv a ideí konkrétnej malej spoločenskej skupiny, lokálnej komunity a pod.), ktorá síce odráža určitým spôsobom predchádzajúci stav, ale vyberá z neho len podľa súdobého hodnotového kľúča. Preto celý rad poznatkov o minulom sa nám

javi ako tradičný, aj keď toto označenie v minulosti nemal, a naopak.

— Pojem *tradičnosť* a *tradičné* preto rezervujeme pre vlastnosti javov, ktoré tvoria javy existujúce v rámci hodnotového systému ľudovej kultúry predchádzajúcej vývinovej etapy.

— Pojem skupinovej, lokálnej či etnokultúrnej tradície zase vzťahujeme na súhrn noriem, ktoré sú výsledkom prevzatých hodnotiacich postojov alebo hodnôt konkrétnej skupiny, etnika a pod.

Normotvorný aspekt musíme vždy v prípade etnokultúrnych tradícií skúmať s celou stratégiou hodnotenia, ktorá predstavuje osobitnú špecifickú zložku, pretože má oproti iným typom tradícií, napr. historickej, vyhranený vzťah fungovania individuálnych postojov a tvorby kolektívnych noriem. Oproti iným formám spoločenskej regulácie je pre ňu charakteristická *self-regulatívnosť*, a napokon predstavuje v komunikačnej rovine (synchronne i diachronne) najelementárnejšie formy odovzdávania a uchovávanía poznanych hodnôt a noriem. V tom je pre nás dôležitý výskum mechanizmov tradovania ako tretieho aspektu poznávania tradície. Ukázať stav tradície v určitom historickom priereze znamená opísať súčasné fungovanie rozličných súborov noriem vnútorne usporiadaných podľa rozličných zásad a rozložených jednak hierarchicky, jednak súradne. Tradícia je síce vyjadrením svojich minulých stavov, ale odráža nielen odkaz kultúrneho dedičstva (*tradičnosť*), ale predovšetkým vždy funguje v synchronných normách a hodnotiacich postojoch.

Na určovaní aktuálnosti, funkčnosti a hodnotovej hierarchie minulých etnokultúrnych faktov sa zúčastňuje nielen ich nositeľ a tvorca, ale i inštitúcie, veda, kritika a pod. (tzv. druhotné, resp. podvojnú hodnotenia). Ich podiel na

tvorbe postojov súčasných spoločností a skupín, ktoré skúma etnografia, sa zväčšuje, no často nie je určujúci, pretože sila presvedčenia o trvalej hodnote prekonaného kultúrneho vzoru je väčšia. Prežitok vo vedomí spoločenskej skupiny má cez obrannú sociálno-psychologickú bariéru väčšiu aktuálnu hodnotu ako objektívne progresívnejší produkt poznávania.

Už samotné slovo hodnotenie, hodnota obsahuje základné kvalitatívne rozlišovacie tendencie, ktoré sociológia označuje ako *hodnotové orientácie*. Etnografia prišla k záverom, že

1. spolu s progresívnymi hodnotami existujú záporné i pomerne neutrálné tradície,
2. počas medzigeneračnej výmeny sa tieto prvky prispôsobujú novým podmienkam, teda sa menia a vyvíjajú,
3. existujú tradície zdedené po predchádzajúcich generáciách, no postupne vznikajú nové tradície, ktoré sú kvintesenciou súčasnej skúsenosti a sú výsledkom stabilizácie určitého normotvorného procesu,
4. tradície sú dôležitými funkčnými komponentmi regulácie života v každej spoločnosti. (V posledných rokoch sovietski etnografi Bromlej, Baller, Pimenov, Čistov a ďalší rozvíjajú práve tieto základné tézy, ktoré majú evidentne vývinový, ale najmä axiologický náboj.)

Pokiaľ kultúrnemu dedičstvu zväčša pripisujeme pasívne hodnoty pevne zakotvené v kultúrnej alebo kolektívnej pamäti a hovoríme o nich v historických alebo estetických kategóriách (*tradičnosť*), tradícia vo vzťahu k vývinovému procesom (k prítomnosti) funguje:

- a) ako repertoár všetkých možných variácií nadväzovania na spomenuté „tradičné“ objektivizované formy (tento princíp podrobne analyzovala naša literárna veda),

- b) ako kultúrny vzor, v porovnaní s ktorým sa realizuje kontinuálna alebo

diskontinuitná väzba, prípadne deštrukcia.

Typickým znakom vývinu etnokultúrnych tradícií je vnútorná aktualizácia tradície. Etnokultúrne tradície sa vyvíjajú v nasledovných fázach: 1. hodnoty a normy uchované v kolektívnej pamäti, 2. uplatnenie princípu selekcie na základe aktuálneho kolektívneho poznania, 3. aktualizčný posun, 4. konvencionalizácia (zospoločenšenie postojov), 5. hodnotová i významová (znaková) stabilizácia (vyššia významová a obsahová syntéza a plné funkčné zaťaženie), 6. konzekvencionalizácia (sankcie), 7. rozpad tradície.

Ako vidieť, vývin tradície možno použiť ako príklad pre zákon negácie. Na tom istom princípe sa budujú i nové tradície, ktoré sa môžu opierať i o nové impulzy nezaregistrované kolektívnou pamäťou.

Celý tento oblúk teda naznačuje samostatnú vývinovú krivku, ktorá obsahuje v sebe prvok vývinu, kreativity a zmeny, ako i prvky retardácie a stabilizácie. Axiologický aspekt zakliaty v pojme progresívny, resp. regresívny sa viaže na súdobú konkrétno-historickú spoločenskú potrebu, ktorá tradíciu formuje a funkčne určuje. Z takéhoto hľadiska možno rozlíšiť retardačnú, neutrálnu alebo progresívnu úlohu konkrétnej tradície v súdobej spoločenskej praxi.

To je však len jeden aspekt hodnotenia tradície. Základné princípy zdanelivo neutrálnych tradícií totiž obsahujú v sebe dialekticky usporiadané systémy vnútorných hodnôt, ktoré môžu mať raz negatívny, inokedy pozitívny náboj, ktorý vystupuje do popredia vždy v nových historických súvislostiach. (Podrobne o tom E. Horváthová, J. Burszta, J. Szacki, J. Bakoš, A. Popovič, P. Liba, S. Šmatlák a ďalší.)

Pre etnografiu, i pre umenovedné a historické disciplíny je nemenej dôležité, ako sa tradičnosť prejavuje v znakovkej (symbolickej) rovine. Jej znako-

vú úroveň možno rozdeliť na sebaopoznávaciu a diferenciacnú (interiórnu a exteriórnu). Sebaopoznávaciu komunikáciu sa opiera o znakový systém fungujúci v societe, ktorá pozná, uchováva a tvorí významové pozadie tradície. Diferenciačný znakový systém komunikácie je vlastne schopnosť vybraných znakov vnútorného systému prevziať širšie platnú reprezentatívnu funkciu (pozri príklady z prác P. Bogatyriova z oblasti kroja alebo ľudového divadla, alebo rozpracovanie obdobných princípov u M. Lotmana).

Tradičné prvky ako znaky nadobúdajú nové hodnotové kvality a tvoria sa v prípade tvorby vyšších foriem kľúčových alebo až globálnych tradícií. Napr. lokálna tradícia sa stáva diferenciacným znakom etnickej tradície (kroj, pieseň). Etnokultúrne tradície tvoria univerzálnu spoločnú, ale predovšetkým diferenciacnú časť globálnych alebo „kľúčových“ tradícií. Úlohou etnografie je teda okrem odhalenia hodnotovej, normotvornej, regulatívnej, organizačnej, komunikačnej funkcie etnokultúrnych tradícií určiť práve funkciu a znakovú podstatu spoločných a diferenciacných foriem tradície. (Ako príklad globálnej tradície možno uviesť jánošíkovskú tradíciu.)

Cieľom nášho príspevku nie je podrobovať kritike doterajšie štúdium kategórie tradície, ale len upozorniť na jednostrannosť v preceňovaní jednej zložky tvoriacej podstatu tradície (mechanizmus tradovania) a nedocenení podstatnejšieho axiologického aspektu, ktorého rozpracovanie je veľmi dôležité z hľadiska súčasných praktických úloh etnografickej vedy (pozri napr. úlohu Štátneho plánu základného výskumu „Včleňovanie progresívnych tradícií ľudovej kultúry do systému socialistickej kultúry“).

V terminologických otázkach sa mi zdá užitočné hovoriť o tradičnom (v zmysle kultúrneho dedičstva minu-

losti), tradícii (ako súbore vybra- tých a všeobecne rozšírených kolektív- nych noriem a im zodpovedajúcich hod- nôt), mechanizmoch tradovania (ako o formách diachrónneho i synchrónneho prenášania tradície), o tradicionálnosti (ako o uve- domelom Ipení na tradícii).

Napokon si myslíme, že vnútorné zá- konitosti tvorby noriem etnokultúrnych tradícií je možné v súvislosti s konkrét- nymi javmi študovať podobne ako ja- zykoveda študuje jednotlivý prehovor a jazyk (langue a parole). Na tento fakt už plodne poukázal P. Bogatyriov v štúdiu *Folklór ako zvláštna forma tvor- by*.

LITERATÚRA

- BOGATYREV, P.: Souvislosti tvorby. Praha 1971.
- BROMLEJ, Ju. V.: Etnos a etnografia. Bra- tislava 1980.
- ČISTOV, K. V.: Tradicija, „tradicionnyje ob- ščestva“ i problema varirovanija. Sov. Et- nogr., 1981, č. 2, s. 105–107.
- FROLEC, V.: Socialistická vesnice — místo a význam tradic ve způsobu života a kul- tuře pracujících. Slov. Národop., 30, 1982, s. 17–39.
- HORVÁTHOVÁ, E.: K teoretickým aspektom problematiky tradície. Národop. Inf., 1983, č. 3, s. 1, tiež Slov. Národop., 30, 1982, s. 54.
- JANUSZKIEWICZ, B.: Tradycja jako kate- goria etnologiczna.
- KRAMAŘÍK, J.: K otázce pojmu tradice. In: Premeny ľudových tradícií v súčasnosti, 1, Bratislava 1977, s. 61–72.
- LEŠČÁK, M.: Úvahy o predmete národopis- ného bádania. Slov. Národop., 17, 1969, s. 369–380.
- LEŠČÁK, M.: K problémom empirického vý- skumu súčasných kolektívnych estetických

- noríem. In: Premeny ľudových tradícií, c. d., s. 99–111.
- LEŠČÁK, M. — SIROVÁTKA, O.: Folklór a folkloristika. Bratislava 1982.
- Literárna a literárnomúzejná tradícia. Dolný Kubín 1980 (pozri najmä štúdie A. Popo- viča, P. Zajaca, P. Libu, J. Bakoša, W. Hässnera, L. Burlasa).
- LUTHER, D.: K teoretickým východiskám tradície. Slov. Národop., 20, 1972, 177 n.
- MARKARJAN, E. S.: Očerki teorii kultury. Jerevan 1969.
- MARKARJAN, E. S.: Uzlovyje problemy teo- rii kulturnoj tradicii. Sov. Etnogr., 1981, č. 2, s. 78–96.
- MELICHERČÍK, A.: Teória národopisu. Turč. Sv. Martin 1944.
- PRANDA, A.: Základné činitele procesu pre- nášania etnokultúrnych tradícií. Slov. Ná- rodop., 31, 1983, s. 501 n.
- SLAWIŃSKI, J.: Synchronia a diachronia v literárnom procese. In: Slovo, význam, dielo. Bratislava 1972.
- SZACKI, A.: Tradycja. Pregląd problematyki. Warszawa 1971.

ЦЕННОСТНЫЕ И ЗНАКОВЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ

Резюме

Автор в своей статье исследует ценностные и семиотические аспекты традиций. Он утверждает, что конкретный смысл размышления о традициях, их общественном и культурном значении, об их возможностях оказывать влияние и регулировать общественное сознание, приобретут только тогда, когда мы будем рассматривать традицию как совокупность передаваемых цен-

ностей и им соответствующих норм. При- чем, в случае функционирования народной традиции еще в большей мере сохраняется постоянство и относительно медленное пре- одоление норм по сравнению с развиваю- щейся системой ценностей. Мы считаем, что ценностный аспект традиций проявля- ется прежде всего в двух уровнях:

а) в уровне системы норм и устоявшихся

позиций, которые определяют ценности и функции передаваемых образований и даже правила их передачи, б) в уровне предметных объективизированных форм культуры (комплекса отдельных произведений, предметов или явлений) как составная часть культурного наследия.

Для лучшего понимания такого подхода нам следует уяснить тот факт, что любое историческое время можно воспринимать только через настоящее и что „любая традиция содержит в каждом моменте не только свое прошлое, но и зародыш будущего состояния, определенные возможности как нарушить достигнутое равновесие“. По направлению к прошлому развитию этнокультурной традиции необходимо работать с ограниченностью так называемой коллективной памяти.

Типичным знаком развития этнокультурной традиции является внутренняя актуализация традиции. Этнокультурная традиция развивается по следующим фазам: а)

ценности и нормы сохраненные в коллективной памяти, б) применение принципа селекции на основе актуального коллективного познания, в) актуализационное подвигение, г) конвенционализация, д) ценностная и значимостная стабилизация (высший синтез значений и содержаний и полная функциональная нагрузка), е) вывод (санкции), ж) разложение традиции. Для этнографии, искусствознания, исторических дисциплин не менее важно и то, как проявляется традиционность на уровне знаков (символическом). Ее знаковый уровень можно разделить на самопознающий и дифференциальный. Самопознающая коммуникация опирается на знаковую систему функционирующую в социуме, которая познает, сохраняет и образует значимостный фон традиции. Дифференциальная знаковая система коммуникации, собственно говоря, является способностью некоторых знаков внутренней системы взять на себя более широкую представительскую функцию.

DIE WERTE- UND ZEICHENASPEKTE DER ERFORSCHUNG ETHNOKULTURELLER TRADITIONEN

Zusammenfassung

Im vorliegenden Beitrag konzentriert sich der Autor auf den wertmäßigen und auf den semiotischen Aspekt der Tradition. Er stellt fest, daß die Erwägungen über die Traditionen, über ihre gesellschaftliche und kulturelle Bedeutung, über ihre Möglichkeiten das gesellschaftliche Bewußtsein zu beeinflussen und zu regulieren erst dann einen konkreten Sinn erhalten, wenn wir die Tradition als einen Komplex von überlieferten Werten und als ein diesen Werten entsprechendes System von Normen auffassen. Beim Fungieren der volkstümlichen Tradition kommt in viel höherem Maße das Beharrungsvermögen und die relativ langsamere Überwindung der Normen zur Geltung, als das sich entwickelnde neue Wertesystem. Der Wertespekt der Traditionen äußert sich besonders in zwei Ebenen:

a) in der Ebene des Systems der Nor-

men und der stabilisierten Einstellungen, die die Werte und die Funktionen der überlieferten Komplexe, ja sogar auch die Regeln ihrer Überlieferung bestimmen,

b) in der Ebene der vergegenständlichten, objektivisierten Kulturformen (der Gesamtheit der einzelnen Schöpfungen, Gegenstände und Phänomene) als eines Bestandteiles des kulturellen Erbes.

Zur besseren Unterscheidung einer solchen Einstellung muß man sich der Tatsache bewußt sein, daß man jede historische Zeit nur durch die Gegenwart wahrnehmen kann und daß „jede Tradition in jedem Moment nicht nur ihre Vergangenheit umfaßt, sondern auch den Keim künftiger Zustände, und daß sie bestimmte Möglichkeiten das erreichte Gleichgewicht zu stören enthält.“ In bezug zur vorherigen Entwicklung der ethnokulturellen Tradition muß man mit der Beschränktheit

des sog. kollektiven Gedächtnisses arbeiten.

Ein typisches Merkmal der Entwicklung ethnokultureller Traditionen ist die innere Aktualisierung der Tradition. Die ethnokulturellen Traditionen entwickeln sich in folgenden Phasen: a) die im kollektiven Gedächtnis bewahrten Werte und Normen, b) die Anwendung des Prinzips der Selektion auf Grund des aktuellen kollektiven Wissens, c) die aktualisierende Verschiebung, d) die Konventionalisierung (Vergesellschaftlichung der Einstellungen), e) die werte- und bedeutungsmäßige (zeichenhafte) Stabilisierung (eine höhere bedeutungsmäßige und inhaltliche Belastung), f) die Konsequentialisierung (Sanktionen), g) der Zerfall der Tradition.

Nicht minder wichtig für die Ethno-

graphie, für die kunstwissenschaftlichen und historischen Disziplinen ist die Art und Weise, wie sich die Traditionalität in der zeichenhaften (symbolischen) Ebene äußert. Diese zeichenhafte Ebene läßt sich in ein selbsterkennendes und in ein differenzierendes, in ein inneres und in ein äußeres Niveau einteilen. Die Selbsterkennungskommunikation stützt sich auf ein Zeichensystem, das in der betreffenden Sozietät fungiert, welche den bedeutungsmäßigen Hintergrund der Tradition kennt, bewahrt und weiterbildet. Das differenzierende Zeichensystem der Kommunikation ist eigentlich die Fähigkeit ausgewählter Zeichen des inneren Systems, eine repräsentative Funktion mit einer breiteren Gültigkeit zu übernehmen.

*Krivoklát, okr. Pov.
Bystrica — pečať prvý
raz použitá v r. 1860—
1873*

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 34, 1986, číslo 1—2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ
Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašpari-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1986

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук

Год издания 34, 1986 № 1—2

Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 34, 1986, Nr. 1—2. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 34, 1986, No. 1—2

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

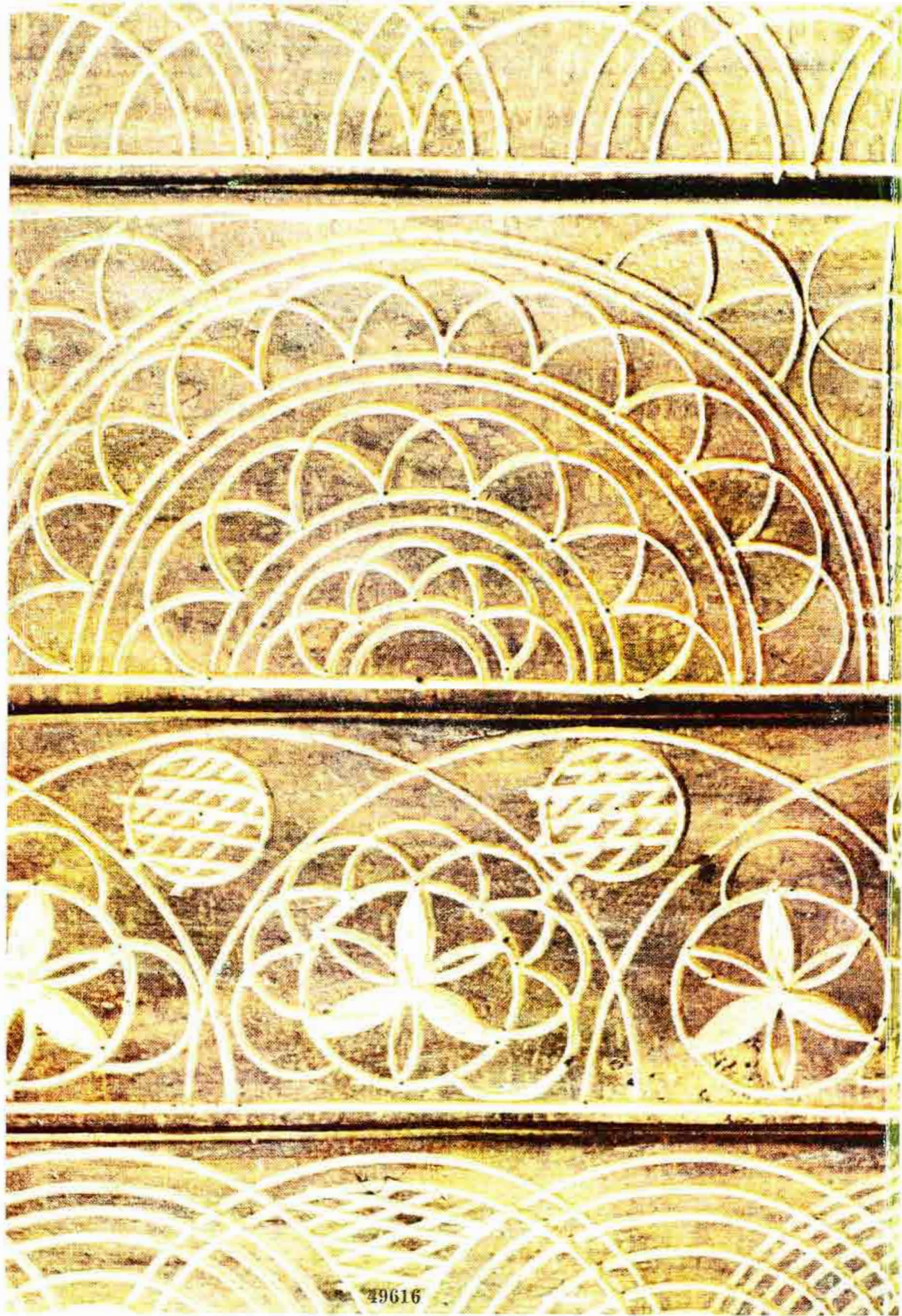
Année 34, 1986, No. 1—2

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

49616